

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

H. V. Gregersen:

Hytten på gravhøjen ved Vedsted kirke

P. Feddersen Jensen:

Knud Kaysen, degn i Ballum

Thomas Otto Achelis:

Den første og den sidste hofprædikant på Østerholm

August F. Schmidt:

Fra den gamle folketro i egnen vest for Flensborg

Boganmeldelse

Fortegnelse over dagbladsartikler 1959

H. V. Gregersen:

Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier

Sønderjysk månedsskrifts ekspedition:

Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev
Overlærer Chr. Stenz adresse er: Tøndervej 173, Åbenrå

Hytten på gravhøjen ved Vedsted Kirke

Ved H. V. Gregersen

Jes Christensens interessante oplysninger i Sdj. mdsskr. 1959, s. 152–154, om ægteparret Børlunds bolig på en af de mange gravhøje ved Vedsted kirke kan suppleres med et par øjenvidneskildringer.

Den ældste skyldes en mand, der har rejst ad den gamle landevej fra Haderslev til Tønder. Lidt før Slukefter kro er han blevet opmærksom på den lille hyttes romantiske beliggenhed og lavede derefter en tegning af den i tidens stil, der godt kunne lede tanken hen på maleren Hans Smidth. Den offentliggjordes i »Illustreret Tidende« for 27. maj 1860 med efterstående tekst:

Bondehytte paa en Gravhøj ved Vedsted.

Den, som reiser fra Haderslev til Tønder, og saaledes gennemskærer den slesvigske Hederyg, befinder sig paa Tumlepladsen for Danskens Kamp mod overmodige sydlige Naboer. Et forbausende stort Antal Kæmpegrave bedække Heden. De stolte Minder fra en hæderlig Fortid tjene nu kun til Læ for Bonden, som tryk støtter sin fattige lyngtakte Hytte op til dem, og ved Tørvegravning og ved Sprængning af Høiens mægtige Stene forskaffer sig det suurt fortjente daglige Brød. Hvad der af Oldsager er kommet for Dagens Lys ved disse Arbeider er Altsammen fra Steenalderen: Pilespidser, Spydblade osv., og tyder saaledes paa en meget fjern Old. – Dog tjener Høien ogsaa den fattige Bonde til umiddelbar Bolig.

En saadan Bolig, som ved Hjælp af en meget simpel Architektur er bleven til et efter Omstændighederne ret hyggeligt Hjem, sees her. Selve Huset bestaaer af

een eneste Stue, som dog har Vinduer til to Sider, og hvorfra man nyder en Udsigt, som mangt et Palads' Beboer kunde ønske sig. Gravkammeret, der i saa lang Tid har gjemt Heltens Been, maa nu tjene som Kjøkken og igjennem Loftet reiser sig en faldefærdig Skorsteen. Lægges dertil Sengestedet, som er gravet ind i Jorden fra Stuen af, og endnu et lignende Jordhul udenfor som Faaresti, saa ere Husets Rum talte. Det er fattigt, og efter almindelige fordringer lidet misundelsesværdigt, og dog har denne Bolig tjent et Ægtepar til Hjem i et langt og lykkeligt Liv; de vilde vel neppe nu, som høitbedagede Folk, kunde finde sig i, at ombytte dette med et andet, om end nok saa rigt udstyret. – Da Hans Majestæt Kongen for nogle Aar siden gjæstede Slesvig og opholdt sig en Dag paa Christiansdal, fik den gamle Høibo Lyst til at see sin Konge og Oldingen vendte ikke tomhændet hjem.

Den anden skildring af højboen og hans bolig stammer fra en tid, da gravhøjen forlængst var sløjfet. Den skyldes Thorvald Møller, der har bragt den til torvs i sine læseværdige dagbladsartikler, der i 1913 blev samlet i det lille, nu ret sjældne skrift »Paa Strejftog i Amtet«. Det hedder her side 154:

Fra Vedsted Kirke fører Landevejen i Vest, og i Nærheden af Kroen Sluk efter ses paa Bakkeaaen lige i Syd ved Vejen endnu nogle Kæmpehøje, hvoraf desværre den østligste og mest ejendommelige er helt sløjfet.

For en lille Menneskealder tilbage fandtes her en stor Runddysse med Kæmpehøj, Gravkammer og temmelig velbevaret Stensætning. I Højens nordøstlige Side saas den Gang en lille Hytte, og her boede en gammel Veteran fra Napoleons-tiden, som tillige var Indehaver af St. Helenamedaillen. Hytten var paa sindrig Maade bygget sammen med Højen, og det store Gravkammer i Højens Midte tjente Eneboeren som Dagligstue.

Der vil sikkert endnu der paa Egnen findes Folk, der mindes den skæggede Gamling med den bulede Filthat og den lasede Klædning, som han færdedes deroppe omkring Højens Top. Hans Skikkelse passede ypperligt til Omgivelserne og mindede i hvert Fald mig i mangt og meget om hine gamle Vikingskikkelser, jeg som Barn havde set i en Bog med illustrerede Fortællinger af Danmarks Historie. Det var, som om Livet havde afløst Døden, og den »højsatte« Kæmpe atter var vaagnet til Live og nu gik frem af sin dunkle Gravkammer for at iagttage den nuværende Slægts Færden her i Landet.

Vi i eftertiden kan vel næppe læse disse skildringer af den romantiske højbo uden at tænke på, at vi herved får et rystende indblik i, hvorledes offentligheden for blot hundrede år siden tog vare på oldtidsminderne. Det er vel for at gøre opmærksom på dette, at det lille museumsskrift »Skalk« i 1959 optrykte skildringen i »Illustreret Tidende«.

Men ydermere får man et indblik i småkårsfolks tilværelse i hine tider. I sine unge dage havde Hans Børglum fra Skovby i Vedsted sogn som medlem af det Slesvigske Infanteri Regiment deltaget i »Auxiliaircorpset«, der i 1812 udrustedes til støtte for vor allierede Napoleon (S. årb. 1931, s. 109). Det var derfor, han sidenhen med stolthed kunne bære St. Helena-medaljen. Men bortset fra spadsereturen til Christiansdal for at hilse på landets konge var hans liv optaget af dagligdagens slid med de store sten

eller med at binde koste. Det er kendsgerningerne hinsides al romantikken.

Endnu vidner nogle murbrokker om stedet, hvor hytten lå. Dens beliggenhed kan ganske nøje ses på de tyske matrikulkort fra 1870'erne. Det giver unægteligt et langt og dybt perspektiv tilbage i historien, at jorden med de mange gravhøje er gammel kirke- og præstejord. Det er atter engang et usvigeligt vidnesbyrd om kontinuiteten i udviklingen fra oldtid til nutid.

Knud Kaysen, degn i Ballum

Af P. Feddersen Jensen

Knud Kaysen, der i 60 år (1800–1860) var lærer og degn i Ballum, var en af egnens mest kendte og ansete lærere. Han var af en udbredt lærerslægt. Oldefaderen var degn i Skast, bedstefaderen i Hjerpsted, og selv fik han tre sønner, der blev lærere, Nikolai i Daler, Christian i Emmerlev og Ulrik i Visby. Hans far var styrmand og boede i Emmerlev sogn. Her blev Knud Kaysen født 1775.

De fleste skoleholdere, som lærerne kaldtes, havde ikke fået nogen videre uddannelse, Kaysen havde taget eksamen fra Tønder seminarium, der oprettedes 1786, men endnu ikke havde egne lærere og egen bygning og kun få elever. I de første 15 år dimitteredes ialt kun 52. Kaysen tog eksamen 1798.

Eleverne sad sammen med børnene i barneskolen, hvor deres undervisning blev ledet af førstelæreren med bistand af de øvrige lærere. Desuden havde de nogle timer hos latinskolens rektor. Fremfor alt øvedes de i at katekisere, der ansås for det vigtigste. Skolesproget var tysk, og de unge mennesker, der uddannedes til dansksprogede skoler, fik ingen undervisning i dansk. Man henviste dem til at høre den danske froprædiken!

I 25 år underviste Kaysen børnene i kirkens (nu længst forsvundne) søndre våbenhus. 1825 toges tinghuset, et godt og rummeligt hus, der står endnu, i brug til skole. Som sådan har det gjort tjeneste i over hundrede år. Sidst i firserne blev der efter højere ordre opført en cementeret brandgavl om indgangsdøren, og skoleforstanderskabet lod ved denne lejlighed male ordet »Skole« over døren; men et dansk ord kunne ikke få lov til at blive stående, det blev overkalket, og der kom ikke noget andet i stedet, fordi der ikke i feltet var plads til det lange »Germaniseringsanstalt«, skrev »Flensborg Avis«. Over 30 år senere, på genforeningsdagen, så jeg, der stod »Skole« igen. Kalken var regnet af.

I den første tid har Kaysen vist kun undervist i kristendomskundskab,

læsning, skrivning og regning. Med skoleloven af 1814, om ikke før, kom der flere fag til. I katekationens kunst var Kaysen en mester og forlangte, som det sig hør og bør, nøjagtige svar på sine spørgsmål. Han tillod f. eks. ikke, at børnene svarede »Johannes«, de skulle sige »apostelen Johannes« eller »Johannes den Døber«. En gavtyv kunne komme i tanker om at give det ufuldstændige svar for at få degnen til at sige, hvad han plejede: »Johannes! var det min Johannes eller Johannes nede i Mølby?»

1846 skriver provst Koch fra Døstrup efter en visitats i Vesterende-Ballum skole:

»Med megen interesse visiterede jeg i dag Vesterende skole. Børnene lærer meget godt, de flestes skrift er god, nogles endog mg, tavleregning er særdeles god, de i hovedregning givne opgaver blev løste med megen færdighed. Flertallet af børnene svarede med forstand og færdighed af lærebogen og bibelhistorien, de synger i almindelighed godt. I gymnastik og geografi fandt jeg børnene meget godt underviste, og de har godt begyndt med fædrelandshistorie. En del af børnene skriver temmelig ortografisk rigtig.«

Biskop Tage Møller skriver efter en visitats, at »børnene har fået en fortrinlig vejledning i kristendomskundskab.«

Kaysens undervisning var langt fra barnlig. Man havde endnu kun ringe forståelse af, at børnenes tanker ikke er vore, at de har en anden måde at tilegne sig kundskaber på end voksne og har evner og kræfter, der fortaber sig i den voksne alder. Skolebøger og børns skriftlige arbejder fra denne tid viser tydeligt, at man talte til børn som til voksne og forsøgte at lære dem at tale som voksne.

Skolens vigtigste bøger var Balles omfangsrige lærebog og læsebogen. Stort flere har den vist ikke haft. Det undrer mig, at Kaysen, der var så levende optaget af sit arbejde, ikke brugte tidens bedste læsebog, Hjorts »Børneven«, men den mest tørre, ubarnlige, poesiløse læsebog, jeg har set. Den har titlen »Naturen, mennesket og borgeren« og er forfattet af provst David Seidelin Birch, »Ridder af Dannebrog og Drbm.« og havde 1839 opnået 9 oplag. Den har ikke et eneste eventyr, ingen gode fortællinger, intet fra dansk litteratur, kort sagt intet af, hvad der nu hører hjemme i en læsebog. Foruden nogle korte hjemmelavede moralske fortællinger giver den i kort leksikonstil »nyttig oplysning« om »verdensbygningen, geografin, naturen, det menneskelige legeme, den menneskelige sjæl, menneskets ypperlige fortrin, sundhedslære, danmarkshistorie.«

Balles lærebog blev omhyggelig gennemgået og lært udenad. Hvordan Kaysen forholdt sig med de børn, der ikke magtede dette, ved jeg ikke. I Forballum traf han Kold, der havde lagt Balle på hylden og havde store planer om en reformation af børneskolen. Kaysen skal da have sagt: »Det er farligt at gabe mod en ovns munding«. Det kom Kold jo til at erfare;

men med tiden gjorde lærernes fortællen det af med Balles lærebog og katekisation og gav den danske børneskole sit særpræg.

Hjælpe midler til planmæssig undervisning i skriftlig dansk gaves ikke. Den praktiske Kaysen hentede stof til retskrivning fra læsebogen, aviserne og private forretningsbreve. Han brugte især meget at lade børnene referere, hvad de havde haft i religionstimerne.

Min fars og hans søsters stile fra deres skoletid kaster et strejffly over Kaysens undervisning. De er fra året 1848, Kaysen er da 73 år gammel, far 12 år og hans søster 1½ år ældre. Man brugte endnu penne af gåsefjer, og skriften er kønnere end det meste, man nu ser skrevet med fyldepen. Kaysen har ikke rettet ret meget og ikke lagt vægt på tegnsætning. Jeg afskriver et par stile uden rettelserne:

Den Del af den danske Stat, som ligger i det tilgrænsende Tydskland, bestaaer af Hertugdømmerne Holsteen og Lauenborg. Hertugdømmet Holsteen er den sydligste Deel af den danske Halvø og ligesom dennes Fodstykke, hvorfor det er underligt nok, at Tydskere og ikke Danske, ere komne til at boe her, thi efter sin Skikkelse og Beliggenhed hører dette Land aabenbart nærmere til Danmark end til Tydskland. Holsteen udgjør omtrent en Firkant, mod Vest og Øst afgrændset af vore to Have, mod Nord og Syd og Danmark og Tydskland. Ligesom Jylland og Slesvig gaae her Bugter ind i Østkysten, nemlig ved Kiel, Oldenburg og Neustadt, til hvilke svarer Fjorden ind til Lybek, syd for Holsteen. Det er 20 □ Mile større end Sjælland, og har 50,000 Indbyggere mindre. Landet er i Midten sandet og temmelig goldt, men henimod Kysterne meget frugtbart.

mg×

Kaysen

Sigfred N. Jensen

4/4 1848

Vi skulle efterfølge Jesu Exempel, og for at efterfølge det maa vi lægge Vind paa alle de Dyder, som Jesus udviste. I Hengivenhed under Guds Villie det er naar vi ere fornøiede med hvad Gud tilsender os. Jesus var og fornøiet med Guds Villie, da han var i Getsemane Have da sagde han Fader, ei min men din Villie ske. II Jesus udviste Lydighed mod alle Guds bud og Befalinger det er han efterkom Guds Befalinger med Villighed. III Jesus udviste Menneskekjærlighed det er, naar vi ei alene ynkes over de Elendige men endog hjælpe dem. Jesus hjalp ogsaa de Nødlidende f. Ex. han opvakte Enkens Søn i Nain og Lazarus, han helbredte den Blindfødte o.s.v. IV Jesus udviste Forsonlighed det er naar vi glemmer de Fornærmelser vore Fjender have tilføiet os. Jesus tilgav ogsaa sine Fjender, da sagde han Fader tilgiv dem ,de vide ikke hvad de gjøre. V Jesus udviste Tjenstagtighed det er naar vi ere rede til at tjene Menneskene. Da Hovedsmanden sendte Ældste til Jesum da var han straks villig til at hjælpe. VI Jesus udviste Taalmodighed det er naar vi have Mod til at taale Smerterne og ikke klage. Jesus var ogsaa taalmodig da han hang paa Korset .VII Jesus udviste Nøisomhed det er naar man nøies med lidet. Jesus var ogsaa nøisom da han sagde Ræve have Huler o.s.v. VIII Jesus beviste Selvfornægtelse det er naar man nægter sig selv noget for at gjøre andre Gavn dermed.

Birthe Kirstine Jensen.

Stilen er særdeles vel udarbejdet og fornøier i enhver Henseende din Lærer.

Kaysen

De Pligter som vi have imod vor Sjæl er følgende: I Vi skulde oplyse vor Forstand med nyttige Kundskaber, alle Kundskaber ere nyttige naar de vel anvendes, de vigtigste Kundskaber, vi bør søge at berige vor Forstand med er Kundskab om Guds Villie og hans Raad til vor Salighed, ved Guds Villie forstaaes det Gud vil at vi skal gjøre, Guds Raad ☉: det Gud har gjort for Menneskene; disse Pligter angaae os som Himmelborgere; men de Pligter, der angaae os som Jordborgere ere de vi have at iagttage med Hensyn til det Kald og den Stand vi ere satte. Bibelsproget siger voxer i vor Herres og Frelsers Jesus Christi Naade og Kundskab ☉: vi skulle meer og meer forfremmes og bekræftes i Guds Ord og indsee at alt det vi have er en Naadegave eller uforskyldt Godhed. II Vi bør bøie Villien til det som Forstanden erkjender at være Ret og Godt, vi bør bøie Villien inden den faaer Magt over os f. Ex.: en Gren skal bøies medens den er ung thi naar den er gammel og man tager den med Magt brækkes den, ligesaa med Villien, thi naar den skal tages med Magt kan den ikke længer holdes fri. Salomon siger, den som hersker over sit Sind er bedre end den, der indtager en Stad. III Vi maa ikke undskylde vore Feil ☉: at vælte Skylden hen paa en anden, f. Ex. Adam og Eva, thi da Herrens Stemme lød til Adam, hvorfor aad du af det Træ om hvilket jeg bød du skal ikke æde sagde han Eva forførte mig og Eva sagde Slangen som sad i Træet forførte mig og jeg aad. Naar Menneskene saaledes ville undskylde sine Feil kunne de ei komme til at fortryde deres Synder; thi saa troede de jo at de vare gode nok; men derimod skulde vi bekjende vore Feil, og aflægge dem mere og mere saasom Christus haver befalet os; thi paa een gang kunde det ikke ske og derfor skulle vi aflægge dem mere og mere.

mg.

Sigfred N. Jensen

Kaysen

Den »indbyrdes undervisning«, der efter Frederik VI's ivrige tilskyndelse indførtes i de fleste af landets skoler, voldte megen ulejlighed og forstyrrede undervisningen. Det var jo et par englændere, som havde fået den ide, at mange børn i forskellig alder kunne undervises samlede, hvis de større børn under lærerens kontrol underviste de mindre. Som en løbeild bredte metoden sig til mange lande, dens militære præg tiltalte kongen, og han så i dens indførelse en kærkommen lejlighed til at spare. Lærerne var ikke glade ved de nye »hundekunster«: Børn egner sig ikke til lærere, og det hele apparat, der stilledes til afbenyttelse – stave-, læse-, regne- og geografitabeller m. m. – var lavet af folk, som ingen forstand havde på undervisning. Metoden afgik da også ved en blid og rolig død efter at have grasseret en snes år.

Biskop Jørgen Hansen, der var præst i Ballum 1827–32, skriver i sine erindringer: »Kaysen var en ganske udmærket lærer, der uden just af den indbyrdes undervisning at vente al velsignelse, tog sagen praktisk.«

1832 gæstedes Vesterende-Ballum skole af Frederik VI. Kongen fandt behag i Kaysens undervisning, heftede dannebrogsmændenes hæderstegn på hans bryst og udnævnte hans skole til »Normalskole«, d.v.s en skole, hvor der kunne fås vejledning i den indbyrdes undervisnings metoders rette brug.

Det var mange år, Kaysen blev ved med at undervise, efter at han havde overskredet, hvad vi kalder aldersgrænsen. Det lader til, at børnene nu ikke altid tog hans værdighed alvorlig. En dag i et frikvarter påkom der en dreng lyst til at gengive en straffescene, som de havde været vidne til i skolen. Han tog fat på en mindre fyr og gjorde forberedelser. Den lille gjorde indvending, men fik til svar: »Skal du modsige din lærer, skal du trodse din lærer!«

En takketale, som Kaysen plejede at holde til børnene efter en veloverstået eksamen, havde i årenes løb fået omtrent samme ordlyd, så de større ventede efter slutningen: »Det er en glæde for eder selv, eders forældre, eders lærer, præsten, provsten, biskoppen, den hele menighed.«

Da den gamle var 71 år, fik han sin søn Ulrik, der havde taget eksamen fra Lyngby seminarium, til medhjælper. Børnene kom til at holde meget af »unge Kaysen«, som de kaldte ham. Hans undervisning var mere barnlig, og han havde ikke en tamp, et stykke reb med knuder, i baglommen. »Det var nok, når han så på os,« sagde Hans Jepsen Christensens mor, »ville en fyr ikke lade sig nøje med det, tog Kaysen, kæmpe som han var, drengen i kraven og holdt ham ud i stiv arm.« Det er mærkeligt, at han ikke fik embedet efter sin far. Da han i 13 år havde været sin fars medhjælper, søgte og fik han det mindre embede i Visby. Hans far tog da sin afsked og flyttede med til Visby, hvor han døde året efter (1861).

Som så mange danske lærere kunne Ulrik Kaysen ikke aflægge den i 1867 forlangte troskabsed til den prøjsiske konge. Han fik derfor sin afsked, men blev boende i Visby som driftsbestyrer af Lø Herreds Brandforsikring. Her døde han 1894 og blev begravet på Visby kirkegård ved siden af sin far.

På begge grave har elever og venner rejst mindesten. På gravmælet over den gamle står:

KNUD KAYSEN

født i Emmerlev sogn, den 3. november 1775,
kom til Ballum den 3. september 1800 som degn og skolelærer,
afgik fra embedet i Ballum i januar 1860,
død i Visby den 27. marts 1861.

Du var den nidkjære Lærer hernelen,
Gud lønne dig derfor i Evigheden.
Det aldrig glemmes, mens dagene rinde,
dybt i vort Hjerte, der lever dit Minde.

Minde fra hans Disciple.

KILDER: Tønder Seminariums Festskrift 1936. – Sønderjysk Månedsskrift 1925. – Fr. Nygaard: Kristen Kold. – K. Ortosen: Vor Folkeskole. – Min fars fortælling.

Den første og den sidste hofprædikant på Østerholm

Ved Thomas Otto Achelis

Pastor Hans Caspar Brandt har i Nordborg Kirkebog 1723 indført følgende Linier: »D. 20. Januar Middag Kl. 11^{1/2} er Hertuginde Elisabeth Charlotte, født Fyrstinde af Anhalt Hartzgerode, salig hensovet paa sit Enkesæde Østerholm. Den 8. April blev hun bragt hertil og bisat i den Fyrstelige Begravelse. Hofprædikanten Hr. Neckelmann holdt en Ligprædiken over Ps. 94, 19, og da det fyrstl. Lig, ledsaget af vor N. Herre Hr. Frederik Carl og Geheimeraad Tilemann som Afsending fra det Nassau-Dillenburgske Herskab, om Natten blev bisat, holdt jeg en kort Tale. D. 11 blev der saavel her som i Havnbjerg og Oksbøl holdt en Mindeprædiken.«

Elisabeth Charlotte, Hertuginde af Nordborg, blev 76 Aar gammel. I over 23 Aar har hun boet som Enke paa Østerholm. Hun stammede fra Anhalt, hvis Fyrstehus omkring 1600 var gaaet over til den reformerte Kirke. 1666 blev hun gift med Hertug August af den Plønske Linie, som

dengang var en ualmindelig dygtig General i Brandenburgisk Tjeneste. Fra 1668 var han Guvernør i Magdeburg, hvor Sønnerne Joachim Frederik (1668–1722) og Christian Carl (1674–1706) er født. Om Hertugen er gaaet over til den reformerte Tro, ved jeg ikke. Børnene blev opdraget i den reformerte Lære. Hertugen havde bestemt, at der ikke skulde ansættes reformerte Præster i hans Hertugdømmes fem Sognekirker, men Messeklæder skulde afskaffes, og Billederne i Kirkerne skulde fjernes, »es muss aber mit Verstand und Manier geschehen« (men det maa gøres med Forstand og Maner). Kun i Nordborg (1754) og Havnbjerg (1782) er der senere anskaffet nye Messeklæder.

Den Hofprædikant Neckelmann, som holdt Ligprædiken over Elisabeth Charlotte, var reformert. Han hed *Martin Neckelmann* og var født i Horn nord for Bremen den 26. September 1684 som Søn af Præsten Gerhard Neckelmann, som stammede fra Mühlheim ved Ruhrfloden (31. 10. 1651 – 18. 2. 1721). Sønnen kom paa Gymnasiet i Bremen 1701; i Matriklen er ved hans Navn senere tilføjet: »Past. aulic. in Holsat., dein Burensis« (Hofpræst i Holsten, senere Præst i Büren). 1711 kom han til det reformerte Universitet i Heidelberg. Efter Hertuginde død blev han Sognepræst i Mittelsbüren og Grambke ved Bremen og døde den 2. marts 1742.

Han har været den sidste Hofprædikant paa Østerholm. Til Listen i Arends' Bog om Præsterne, III 41, kan hans Navn tilføies (og slettes S. 42). Hvem der har været Hofprædikant paa Østerholm 1682–1716, ved jeg ikke. *Wilhad Fabricius* fik Kaldsbrev som Adjunkt i sit Fødesogn Løjt den 11. Maj 1682 (Acta A. XX 1482 L. A. Slesvig) og aflagde Eden den 15. Maj som »des. Pastor Loitensis«. Disse Hofprædikanter var uordnede. Om *Nicolaus Brandt* staar i Sønderborg »Kerkswarenbok« (Fol. 55 v.), at han blev ordineret den 7. December 1676. *Friedr. Christiani*, som havde været Student i Leipzig, blev Hofprædikant 1662 (Arendt I 132) og aflagde Eden først den 19. Februar 1686. Den første Hofprædikant, man hidtil har kendt, var *Johannes Bremer*. Disse var Lutheranere. Men før Bremer har der været ansat en reformert Hofprædikant, *Henrik Dunccker*, fra Bremen. Han blev Student i sin Fødeby 1652, og i Matriklen er ved hans Navn senere tilføjet: »Past. aulicus Ducis Holsatiæ Pløensis« (Hofpræst ved Hertugen af Holsten-Pløn). Nøjagtigere siger Hinrich Wilhelm Rotermund, *Lexikon aller Gelehrten, die seit der Reformation in Bremen gelebt haben* (1818) Tillæg S. XXXVII: »War im siebzehnten Jahrhundert herzoglich Holsteinischer Hofprediger zu Norburg.« Da vi kender alle Hofpræster paa Nordborg Slot fra 1629 til 1671, maa vi antage, at »Norburg« her betyder Hertugdømmet, ikke Slottet, og at Dunccker har været den første Hofprædikant paa Østerholm ca. 1659, da Østerholm blev Enkesæde for den reformerte Hertuginde Eleonora af Anhalt († 1681).

Fra den gamle folketro i egnen vest for Flensborg

Af August F. Schmidt

Menneskelivets værste fjender, *sygdom* og *død*, har man altid søgt at værne sig imod på bedste måde. De midler, man anvendte mod sygdomme, var til op imod vort århundrede så primitive som vel muligt.

Fik et barn *engelsk syge*, blev der ved tiltagende måne gravet en sajt (grøn græstørv), der blev lagt med det grønne opad over f. eks. to stole, så der var en åben plads under sajtens midterstykke. Man passede omhyggeligt på, at jorden dryssede af, og skulle det alligevel ske, at der dryssede fra græstørven, satte man et trug eller lign. under denne, så jorden faldt ned i beholderen og kom med, når tørven igen skulle lægges ud på plads. Alle forberedelser såvel som selve handlingen skulle foregå fuldstændig stiltiende. Det syge barn blev klædt helt af og raketes med solen ind under græstørven til en hjælper på den anden side. Barnet skulle vende ryggen mod jordsiden af tørven, »rage med æ ryg mod æ jord«. Hjælperen rakte barnet tilbage over tørven, men således, at dets forside, bryst og mave, »ragede« græssiden. Dette gentoges ialt tre gange i den treenige Guds navn. Græstørven lagdes på sin plads igen, så den kunne gro videre, så ville barnet komme sig.

Denne optegnelse er fra *Agtrup* i Læk sogn¹. Sønke Nielsen (*Medelby*) fik engelsk syge og skal have været 3 år gammel, før han kunne gå. »Så måtte far gå ud og grave en grav. Så tog han græssværen til side, og æ blev puttet ned i graven og holdt hen under grønsværen. Siden skadede æ ikke mere.« H. J. fra Branderup red altid på en sort hest. »Han er fuld af engelsk syge,« sagde meddeleren, der videre fortalte, at det ikke var så mange år siden, det blev brugt andre steder at trække syge børn under en græstørv. På plattysk sagde han herom: »Ek bin unter ein Sodt (Gras-saatte) trocken werden«².

Mod *koldfeber* skulle man i *Ellund* tage en edderkop, lægge den i et fingerbøl og binde den til med et stykke hørgarnstråd, og så binde fingerbøllet ved en snor om halsen, så at det kom til at hænge ned for hjertekulen. Der skulle den hænge, indtil edderkoppen var forrådet (eller i det mindste død), så var koldfeberen borte. Et andet middel var, at man tiggede et nygjort æg i Guds navn, prikkede et hul på det og lagde 13 af sine hovedhår deri og gravede så ægget ned i jorden. Når ægget var opløst, ville feberen være borte³.

Vorter sattes hen på følgende måde (*Skovlund*, Nørre Haksted sogn): Man tog et stykke flæskesvær (sor) af en galt, dermed strøg man stiltiende over vorten. Derefter gik man med sværen hen og stillede sig med ryggen til en bageovn, hvori der var ild, og kastede så flæskestykket over skulderen derind⁴.

Peter Iversen i *Sønder Løgum* havde alle sine *tænder* i behold, da han var 80 år. Han havde aldrig haft tandpine, siden han var dreng; thi han havde været hos en klog kone, som også kunne få tandpine til at gå over. Hun tog en pind og pillede med den ved hans tandkød, indtil det blødte. Så borede hun et hul i en egetræspæl, og deri slog hun pinden ind. Så sagde hun til drengen: »Hvis du nu klipper dine negle på fredag, får du aldrig mere tandpine i din levetid.« Og han fik det heller ikke⁵.

For *krampe* var det godt at plukke en lyngkvist og lægge den »i Guds navn« ind under den syges lagen. *Brystsye* helbredte man på ved at koge the på brombærblade, der stiltiende var plukket St. Hans aften. The af unge rugspirer var også godt. Mod *gigt* var det et gavnligt middel hver morgen at indtage en snaps brændevin, hvorpå var sat rødskræpperødder.

I det hele taget havde man et »hjemrai« (hjemmeråd) for næsten hver sygdom. Et sådant råd ansås for pålideligere end lægeråd. Husdyrene behandledes også med hjemmeråd. Lægen brugtes kun i yderste nødstilfælde – han var jo ikke gratis –, og hans recepter blev sjældent overholdt. Apotekeren gik man som oftest til, førend man hentede en medicinsk uddannet læge. I almindelighed sendte man bud efter *kloge mænd*, hyppigt smede, og *kloge koner*, der forstod at give råd, som ansås for ufejlbarlige. Kloge folk havde lært deres sempertikunster (sympatikunster) i trolddomsbogen *Cyprianus*.

I *Lytjenholm* syd for Enge boede en mand, der kunne kurere syge dyr. En dag besøgte han en mand i en lille landsby i vesteregnet. Den kloge mand lovede at gøre bondens syge kreaturer raske, han fik forudbetaling, men viste sig ikke siden⁶.

Den 40-årige fru Nikoline Nielsen, *Skovlund* mark, havde i 1926 en tante i *Bramsted* (Ladelund S.), der lige var død. Hun var en meget svær kvinde. Hun begyndte engang at afmagres, men blev samtidig underlig i hovedet. Engang tog hun en brødkniv og ville efter sin mand. De måtte binde hende til sengen. De kom så i tanker om Hans Doktor i *Vornmark* (Læk S.) og ville hen at prøve ham. Den syge kone blev sat på fjedervognen og kørt af sted. De kom imod Hans Doktor et stykke fra hans hus. Han skulle bort, men standsede så og sagde straks til manden: »Hvorfor har du tøvet så længe?« Han kørte så med hjem til sit hus, og da de var kommet ind i huset, gik Hans Doktor ud i køkkenet og hentede noget vand, som den syge måtte kigge i. Hans Doktor spurgte så, om hun kunne se et »Gesicht« ved siden af sit eget i vandet. Det kunne hun. Det var

deres nabokone. »Min tante var sig selv igen inden tre måneder og blev atter fuld og rund«, sluttede Nikoline Nielsen sin beretning⁷.

Den ovennævnte Hans Doktor i Vornmark var både en skidt og en god karl. »Engang havde vi været til kortspil sammen. Da vi kørte hjem sammen om morgenen, fortalte han mig, at da han var en 17–18 år, fik han ved et høstgilde et par popper (dukker) til at danse ved hjælp af nogle fine tråde, som folk ikke kunne se. Sin svigerfader fik han næsten gjort helt tombe. Det spøjte ved huset. Han fik ham således engang til at gå efter en gedde, der skulle ligge i en lille pyt vand. Den var der også, men den satans kælling havde selvfølgelig i forvejen lagt den op fra æ strøm. Når folk kom for at søge råd, var han aldrig straks hjemme. Han opholdt sig efter aftale med kromanden i Stationskroen i kroens bagstue. Når folk så kom ind og spurgte om vej, sad kromanden og snakkede lidt med dem, og de fortalte så hvad de fejlede og om deres hjem. Det hørte Hans Doktor fra sit skjul, hvorfra han ad en genvej gik hjem, og når folk så kom til ham, kunne han fortælle dem en hel del.«⁸

Lene Adolf i *Ladelund* kunne se på folk med *onde øjne* og forhekse ting og kreaturer. Engang mødte maler Nikolaj Johansen hende på vejen. »Det er koldt,« sagde hun. »Ja i sådan hård vinter fryser gamle kællinger,« sagde han. »Det mener du da ikke,« svarede hun og tog ham i armen. Men han sagde straks: »Du kan kysse mig midt i min . . .«. Han var tosset i fjorten dage efter. Malerens søn, den 28-årige Alfred Johansen fortæller i tilslutning hertil følgende: En mand fra Ladelund, der også må have været mistænkt, kom på sin tur forbi mig og en anden mand, der stod ved en vogn. Han sagde kun: »Goddaw«, men den tiltalte sagde lige så sindigt: »Askratschen« eller »Maaskratschen«⁹.

På *Hørup* mark (Nørre Haksted sogn) boede Kristine Jyt. Folk var bange for hende. Børn lagde knappenåle i kors på vejen, når hun kom; så måtte hun vende om. Kristin Jyt tillodes ikke at komme i staldene; thi strøg hun på kreaturerne, døde de¹⁰.

Det var også en almindelig tro, at hekse kunne *omskabe* sig til *katte* og *haver*. En enkelt optegnelse meddeler endog, at en lam skomager i *Skovlund* kunne forvandle sig til en *sort pudel*. Folk turde ikke møde den i mørke. »Æ løf skrigend ind, lav æ so den«, fortalte meddeleren¹¹.

I 1845 meddeler Karl Müllenhoff i sit slesvigske sagnværk, at »for ikke mange år siden« kom en arvefæstebonde ind til herren på godset *Jersbek* (velsagtens *Esgebæk* i Ugle herred) og søgte råd mod en *hvid kat*, der daglig smuttede ind i hans hus og satte sig over køerne og mjavede og ødelagde deres ydeevne. Herren ville så sende sin jæger hen og skyde katten, men bonden bad ham endelig lade være dermed, han ville så hellere sende bud efter en klog mand. Hans nabo havde oplevet et lignende tilfælde, han havde fanget katten i en sæk og derpå slået dygtigt løs på den

med en plejl. Til sin skræk trak han en gammel død kone ud af sækken bagefter. *Heksebinderen* blev hentet og anvendte sin kunst. Da han kom hjem, sagde han til sin kone: »Heksen er bundet, men da jeg gik gennem bondens have, suste hun som en gal gase forbi mig. Væk mig endelig i morgen tidlig før solopgang, ellers beholder hun magten over mig, og jeg forlader aldrig mere sengen.« Til den bestemte tid sov manden roligt, og konen vækkede ham ikke. Da han vågnede og så solen højt på himlen, erklærede han, at han nu var fortabt. Ingen tiltale og veklager fra den fortvivlede kone kunne bevæge manden til at stå op. Allerede inden middag havde han, der havde været kraftig og sund, endt sit liv efter en svær døds-kamp. »Dette er en sand historie, der for omkring ved 60 år siden virkelig fandt sted«¹².

Herefter skal anføres en optegnelse om en heks, der kunne skabe sig om til *hare*. Omved 1800 boede en bonde i *Vedding* (Hanved sogn). Hver aften, når man sad og spiste grød, kiggede en hare ind ad vinduet. Bonden så hver dag efter haren, som han skød efter, men han traf den aldrig. Så en dag sagde naboen, at han skulle skyde med *kviksølv*. Det gjorde han næste dag og ramte den i det ene ben. Så hinkede haren på tre ben og skyndte sig væk og kom aldrig mere. Dagen efter lå naboen's bedstemoder syg i sengen; hun var blevet halt, og hun havde dog aldrig fejlet noget. Det havde været hende, der altid så ind ad vinduet. Folk havde nok sagt før, at hun – de kaldte hende gamle Margrethe – kunne hekse. Da hun var syg, spurgte man hende, om der var noget, hun ønskede. Så sagde hun, de skulle skaffe den pudel væk. Men de kunne ikke få den jaget bort. Så kaldte gamle Margret på sin søn og gav ham en bog. Derefter sad hun og talte med sønnen et par timer. Da han derpå gik ud med bogen, forsvandt den sorte pudel. Det havde været trolden. Denne historie er sand, for min faders bedstemoder har selv kendt gamle Margret¹³.

Også på anden måde kunne man få magt med en heks. På gården Hasbjerg ved *Bremsbøl* gemmes en gammel sko. Den var man kommet til på følgende måde: For mange år siden plagedes gården af en heks fra *Sønder Løgum*. Hun drev jævnlig sin ufærd i gårdens stald. Folkene aftalte derfor at lægge sig på lur, og, når de fangede hende, prygle hende således, at hendes blod flød. Så ville hun miste sin kraft. Det lykkedes også at få fat i heksten, men hun flygtede fra karlene, efterladende denne sko¹⁴.

Hekse mentes også at kunne forhekse *mælk* og ødelægge *kærningen* af smør. Herom fortalte i 1926 Sønke Nielsen, der var født i *Bøgelund* (Medelby sogn) 6. januar 1846. Hans fader havde 4 køer. Efter at Sønke var blevet født, kunne de ikke få smør. Sønkes moder bad flere gange husfaderen om at gå op til *Branderup*, hvor H. J. boede. Faderen gik da til nævnte by skærtorsdag, da moderen blev ved. Da faderen, der havde lidt mælk med i en flaske, var ankommet til H. J., sagde denne, inden Sønkes

fader havde fremført sit ærinde: »Hvorfor er du it kommen for læng siden Klay?« Så holdt han glasset op for vinduet og sagde: »Ja, der kan ingen smør komme, for der er ingen smør i.« Klay fik så noget, han skulle smyge med hjemme alle vegne. Så sagde H. J.: »Vil du have at vide, hvem der har gjort det?« »Nej.« »Ja, den skal også nok melde sig af sig selv.« Før, da de ikke kunne få smør, kogte der aldrig en drip over, selv om mælken boblede helt ud over gryden, men da rådet kom, kogte den straks tom. Hun, der havde forhekset mælken, kom og ville ind, da de smøg, men de lukkede ikke op. Det var den næreste nabokone, og hun kom ellers hver dag og gav gode råd, men hun var imod, at Klay ville gå til Brande-rup. I æ kjøller (kælder) fandt han tre sten, der var smurt ind med grøn sæbe. Dette er en sand geschichte¹⁵.

Herefter skal vi stifte bekendtskab med en noget udpyntet beretning, hvis indhold har været kendt i folkemunde:

I *Hanved* levede engang en meget skikkelig, stræbsom skrædder, som trods al anstrengelse næppe kunne forskaffe sin talrige familie det nødvendige. Han syede engang i nærheden hos en rig bondekone, og så igennem en sprække i døren, hvorledes hun fyldte kærnerne med vand i stedet for fløde. Derpå fremtog hun en lille æske fra en hylde og kom en lille smule af dens indhold i kærnen. Derpå kærnede hun få drag, og se, kærnen var fuld af det dejligste smør. »Ak,« tænkte skrædderen, »havde jeg dog en smule af denne velsignede salve, så turde mine arme små børn ikke spise det tørre brød. Mon det også skulle være synd at tage en smule deraf? Jeg kan jo godtgøre det i daglønnen.« Da han så lejlighed, stjal han lidt, som han gemte i sit kridthus. Næppe kom han hjem, før han sagde: »Moer, nu skal du hen at kærne!« »Hvad for noget?« sagde konen, »har du glemmt, at vor ko ikke giver mælk i denne tid, og hvor skulle fløden da komme fra?« »Lige meget, slå kun vand i kærnen og lad mig råde!« Konen gjorde, som manden sagde, men troede næsten, han havde en skrue løs. Hemmeligt kom han lidt af troldsmørret i kærnen, – og det var det –, og så kun et par drag, kærnen var fuld af det dejligste smør. Der blev stor jubel, især af de hungrige børn. Kærningen fortsattes ofte med lige held, og smørsalg hørte til dagens orden, og dermed kom sul på bordet og penge i pungen. – En aften kom en fornem herre ridende for døren. »Er mester hjemme? Jeg ønsker at tale med ham!« Skrædderen kom ydmygt spørgende, hvad herren befalede. »At du skal skrive dit navn i denne bog!« I det han fremtog en ravnefjer, sagde han: »Her er en pen!« – Og han ridsede skrædderens højre hånd: »Her er blæk!« »Nej, nej, jeg skriver ikke,« skreg skrædderen, thi han så en hestesko stikke frem under den prægtige klædning. »Vig fra mig forfører, jeg vil intet have med dig at bestille!« – Og han slængte både penge, smør og kridthus ud på vejen og gjorde 3 kors for sig. Da fo'r rytteren afsted som en hvirvelvind og forvandlede til en sort kugle, som

sprang med et uhyre knald. Men skrædderen takkede Gud, som havde frelst ham og hans fra den ondes klør¹⁶.

★

I den gamle folketro spillede *varsler* (*forvarsler*) en meget stor rolle. Overleveringen herom er righoldig fra alle Danmarks sogne. *Varsler for døden* er der flest af i folkeoverleveringen, hvad enten døden indtrådte brat eller efter lang tids sygdom.

Fra *Hanved* sogn har lærer Jens Madsen, Ellund, optegnet (i 1860'erne) nogle dødsvarsler.

En hønes galen betyder dødsfald eller andre ulykker. – Når man ved svineslagtning finder læg på milten, betyder det dødsfald i familien, lige så mange læg, lige så mange dødsfald. Er læggene store, skal voksne personer dø, er de små, skal børn dø. – Kålblade med hvid rand (i haven) varsler dødsfald. – Hvis en frøkapsel af passionsblomsten bliver hængende og udvikler sig til modenhed, vil der ske dødsfald i huset. De tre støvtråde – de tre nagler; de fem støvdragere – de fem vunder; den indre bladkrans – tornekronen¹⁷.

Ved Skovlund mølle (Nørre Haksted sogn) var set lys, et varsel for drukning. I Skovlund sprøjtehus sås altid lys. Folk, der tog sig selv af dage, kom ind i huset, derfor lyset. Pikken på rude og kranselægning har man tit hørt før begravelsen¹⁸. Ser man et lys i mosen, dør der én. Er lyset blå, bliver det en mand, er det rødt, en kvinde¹⁹.

En *hunds tuden* varsler død. Lorens Peter Christiansens i Østerby (Medelby sogn) lå en nat vågen i djer seng, og de hørte da en *vogn* komme kørende ind over stenbroen. De hørte også den store ladeport blive oplukket. Konen fik manden til at stå op, men der var ingen ting. De havde en tjenestedreng på gården, hans fader kom og hængte sig i laden. Lorens Peter rendte på ham og skar ham ned. Herredsfogeden kom kørende derud for at holde forhør, og det var som at høre *det* om natten²⁰.

Der gik engang nogle unge mennesker hjem fra kroen i *Vanderup* (Vis herred). Mellem 12 og 1 kom de forbi kirkegården, og da så de en *hvid skikkelse* i porten. En af de unge mænd var nysgerrig og gik derhen. Men skikkelsen veg mere og mere tilbage, og den unge mand fulgte efter. På én gang var han forsvundet, og de andre kunne ikke finde ham i mørket. Næste morgen fandt de ham besvimet i en opskovlet grav, og tre dage efter døde han uden at have fået bevidstheden tilbage. Folk sagde, han var død, fordi han var gået imod spøgelseset²¹.

I 1925 fortalte kådner Christian Christiansen Schmidt, 67 år, i *Vesby* (Medelby sogn), at da han var 18 år, tjente han »på gården lige overfor«. »Hver morgen plejede jeg at gå ud et smut ved 4-tiden. En morgen, da jeg kom ud, så jeg *lys* i laden og lidt efter kom *to skikkelser*, kvindfolk, gæen-

de med noget hø. Jeg troede først, det var manden og konen, der var kommet hjem fra gæste. Noget efter døde manden. Det var da varsel. Kvindfolkene gik den vej med høet, der skulle stoppes under ligets hoved. Det var nu sådan et forskin (o: Vorschein) fra Vorherre«²².

Asmus Christiansen og en anden mand i *Goldelund* mark havde begge som forvarsel set et *ligtog* komme forbi Hogelunder kirkevej, og det gik stramt forbi deres vinduer, fortalte Cort P. Cortsen, Hjoldelund, i 1925 til Gustav Lindstrøm.

Enkekonen Ingeborg Nielsen fortalte i 1925, at hendes morbroder var til mølle, og der var en, som sagde, at han skulle komme ud ved æ armhus i *Sønder Løgum*, der var harerne så gale ved æ kål. Han gik straks derud, da han kom hjem. Æ hund sprang op på æ bøs, der herved gik af, og kuglen gik to gange gennem morbroderens hoved. Den mand, som den ulykkelige havde købt bøssen af, havde frarådet ham købet, da han to gange havde hørt bøssen i varsel. Nogle år før vådeskuddet havde Ingeborg Niensens moder set, at hendes fader stod og holdt ved sønnen, der lå på gulvet, mens han rokkede. Sådan lige stod Ingeborgs oldefar (o: bedstefar) med den anskudte, efter at han var blevet bragt hjem og endnu ikke var død²³.

Min datter kunne en nat, da hun skulle op og ud i æ bås, ikke komme derud. Hun kunne ikke komme gennem loen og sagde: »Å, mor, der er ligesom en *pudel*, og jeg kan ikke springe over og ikke gå om ved det.« Der kom min brors kiste og alle æ krans til at stå. Den samme bror, der var slem til drik og døde, så en aften i et hus på *Vestre* mark, da han kom hjem, *lys* ved æ norden, æ vesters og æ sønders af æ hus. Han sagde: »Mor var der oppe, da jeg kom hjem«. »Nej, min dreng.« Da han kom hjem som lig, var der oplyst over æ hele hus på den måde, som han havde set²⁴.

1865 druknede 3 drenge ved badning i en dam i *Jaruplund* (Oversø s., Ugle h.) øst for Flensborg-Slesvig-vejen. I 1859 havde Erik Büchert på *Sophiegård* en gammel hest, som kun blev brugt til småarbejder af forskellige slags. Ellers blev den sat over i æ skrup, som vistnok endnu dengang var fællede. Som han en dag red over med hesten og kom forbi dammen, blev hesten pludselig bange og gjorde et spring, hvorved rytteren blev kastet forover på hesten, så han kom til at se frem mellem hestens ører. I dette øjeblik så han noget hvidt hæve sig op af vandet. Han tænkte senere på, at det vist havde lignet et hestehoved af form, men det var helt hvidt. 6 år efter, da man søgte efter de druknede drenge, trak man den ene af dem op med den stærkt bøjede arm øverst, med tag i albuen. Dette var, hvad han havde set 6 år i forvejen²⁵.

Endelig skal i denne forbindelse nævnes, at man førhen (i *Læk* sogn) meddelte kreaturerne, når manden på gården var død. Man gik op til køerne i hver bås, til to og to af dem ad gangen og sagde det til køerne.

Det blev muligvis gjort hemmeligt endnu i 1926 i Agtrup. Også bierne skulle have meddelelse om et dødsfald. Ved *Kalleshaug* boede Thames og Ann Kathrine. Han kom en dag om til naboens og fortalte, at Ann Kathrine var død. De spurgte da, om han havde fortalt bierne det. Det havde han ikke, men gik så hjem og råbte ind ad hver fluggaf: »Nu er Ann Kathrine død!« Derefter bandt han så et sort slør om toppen af bikuben. De lykkedes godt den sommer. Dersom bierne ikke får at vide, når en i huset dør, tror man, de dør. – Da landmand H .A. Christiansen, Tærvang (Læk sogn), havde den sorg, at han første kone døde, blev han rådet til at sætte slør om toppen på kuben. »Æ regnede ikke med det, men alle mine bier døde samme forår, skønt der var honning nok i kuberne,« føjede H. A. Christiansen til²⁰.

★

Ikke alene for døden var det muligt at iagttage eller høre forvarsel, og så på andre områder kunne man se eller opleve tildragelser, der ville finde sted i fremtiden. Herhen hører således *ildebrande*. Man mente at kunne se *forbrand*. Man havde således set *Skovlund* by i forbrand. Ulykken fandt så sted i 1884, da lagdes her 14 gårde i aske. Mange år i forvejen hørtes råb for vinduerne. Det var varslet for Kr. P. Tychsens moders råb om branden²⁷.

Fru Büchert, Sophiegård, gik som ung pige en mørk aften ad vejen til sit hjem i *Hornskov* fra et besøg hos sin onkel i Munkvolstrup. Som hun nu kom vandrende, så hun tilfældigt mod øst, og hun så da til sin rædsel en stor ildebrand ikke ret langt borte. Et øjeblik senere var der intet at se. Flere år efter boede hun som gift kone på Sophiegård. Da opstod der en aften ildløs i kroen *Hvilenberg* (nu Wielenberg). Hendes mand ville ride derover og hjælpe, og da hun fulgte ham ud og stod ved siden af hesten, just som han skulle ride afsted, slog det hende, at det var ganske det samme, som hun for flere år siden så og længe ikke havde tænkt på²⁸.

Hvor sikkert man troede på forbrand eller andre varsler for ildebrand, viser følgende optegnelse fra *Ladelund* sogn (Kær h.). Maler Nikolaj Johansen i nævnte by fortalte 1924 til Gustav Lindstrøm:

Lige overfor min fars hus i *Vestre* boede en skomager. En tidlig morgen brændte hans hus .Ved brandstedet blev der af folk talt højt om, at skomageren selv havde påsat branden. Samme dag ved to-halvtre tiden sad min far hjemme i stuen og så over mod det røde skær fra brandstedet. Da gik skomageren forbi udenfor, og min far hører ham i det samme sige højt til sig selv: »De vil heller sige, at du har gør'ed sjæl.« I det samme siger en inde i stuen: »Den trettens æ o raj (rækken) te dej.« Min far vendte sig om for at opdage den talende, men der var ingen at se. Det var den dag den 18. febr. »Det må så blive i marts,« siger min far til sig selv. »April,« svarede det li'så rask. Min far var fra da af sikker på, at hans hus skulle

brænde den dag, og hvert år den 13. april pakkede han alle sine sager sammen og sad oppe lige til midnat. Da jeg fik huset, gjorde jeg det samme. Huset er ikke brændt endnu.

Fra Østslesvig, især Als, er der mange sagn om ildebrænde hensatte i træer. Bliver et træ med hensat brand fældet, vil gården, hvortil træet hører, brænde. En overlevering fra *Skovlund mølle* (Nørre Haksted s.) erindrer stærkt om de nordslesvigske brandtræssagn: Ved Skovlund mølle, der førhen var tvangsmølle og stampemølle, stod en mægtig stor sølvpoppe, der ikke måtte røres. Møller Lautrup passede altid på, når de skovede, at poplen ikke blev fældet. En møllersvend hængte sig i træet. Under et grueligt uvejr kom en vandtap (skypumpe) og væltede træet, der herefter lå sådan i flere år med de store rødder oppe. »Ejeren må have set noget,« siden poplen således blev liggende²⁹.

Herefter skal anføres forvarsel om en ulykke af anden slags. Gårdejer Andreas Clausen, der indtil 1920 boede i *Østerby*, fortalte i 1924 til Gustav Lindstrøm, at »for ca. 50 år siden« var Vilhelm Jakobsen, kaldet Vilhelm Moses, natvægter i Østerby. Han arbejdede om dagen hos Sønke Jessens oldefar (o: bedstefar). En morgen, han kom til arbejde, fortalte han, at om natten havde han mødt gårdens fuhrverk (køretøj), men kuskens kendte han ikke. En tid lang derefter var sønnen fra gården, Thomas Jessen, til smedie med en hest. Den faldt om på ham, og han brækkede det ene ben. De måtte så køre om efter ham, og Vilhelm Moses var netop kusk, »altså hær han it kjæn sej sjæl.« Hans søn blev også kaldt Moses.

Om *krige* gik der også forvarsler. Således fortalte Ingeborg Nielsen 1925: »Den 6/10 1863 blev jeg og mine to tvillingsøskende født. Det var Fr. 7.s fødselsdag, og han skulle have stået fadder til os og havde nok givet en god faddergave, dersom han havde levet. Min moder lå alene med os tre i barselseng, da så hun, der kom tre karle ud. Den ene var skellet (skeløjet), en havde en kasket på ligesom æ østriger, den stod op med en kokarde foran, og en havde en blommet lædertaske. De gik om o æ gulv. Den ene sagde: »Ich bin nicht gekommen um die Bette nachzusehen, nur gekommen um Ordnung zu halten.« Så vendte de, ligesom de gik ud. Hun gik efter dem, men så var alle døre lukkede«³⁰.

Endnu et krigsvarselsagn forefindes: »Jeg kørte engang hjemad ved *Sønder Smedeby* (Siversted s., Ugle h.) om ved 12 om natten, da der kom en uden hoved³¹. Jeg blev natyrlig ræd. Han havde spidse sko som østerrigerne. Jeg havde et par heste, der var ingenting, men de sprang til side for det. Hjemme lo de ad mig, men det samme hændte min far der. Og på det sted faldt i 1864 en østerriger, der nu ligger begravet ved Sønder Smedeby«³².

(fortsættes i næste nummer)

NOTER:

1. Optegnet 1927 af M. P. Ejerslev, meddelt af Anne Kathrine Johansen, født i Agtrup, 75 år (Dansk Folkemindesamling). Alle de benyttede utrykte optegnelser findes i Dansk Folkemindesamling, Det kgl. Bibliotek, København. Dette vil ikke blive gentaget i de følgende noter.
2. Opt. 1926 af Gustav Lindstrøm, medd. af Sønke Nielsen, 80 år. I Sønderjysk Månedsskrift VI (1930), 102 medd. om en kone i Uphusum, der trak børn med engelsk syge under en græstørv, idet hun sagde nogle ord.
3. Opt. af lærer Jens Madsen, Ellund.
4. Opt. 1929 af M. P. Ejerslev, medd. af gdr. Kr. P. Tychsen, Skovlund. Fra Hjoldelund sogn haves en opt. ved Gustav Lindstrøm (1925), med råd mod vorter og ringorme.
5. Sønderjysk Månedsskrift VI (1930), 102.
6. Modersmålet 19/4 1905.
7. Opt. 1926 af Gustav Lindstrøm.
8. Opt. 1926 af G. Lindstrøm, medd. af Chr. Andresen (76 år), Kalleshauge.
9. Opt. 1924 af Gustav Lindstrøm.
10. Opt. 1926 af August F. Schmidt, medd. af gdr. Kr. P. Tychsen.
11. Samme som note 10.
12. Karl Müllenhoff: Sagen Märchen und Lieder der Herzt. Schleswig, Holstein und Lauenburg; her efter 2. udgave 1921, s. 245. 1. udgave (1845), s. 228.
13. Opt. af J. K. Petersen efter skoleelev Anne Marie Hansen i Flensborg (Sønderjysk Månedsskrift II (1926), 64.
14. Sønderjysk Månedsskrift I (1924), 47.
15. Opt. 1926 af Gustav Lindstrøm, medd. af Sønke Nielsen, 80 år.
16. Medd. af Anna Ludvigsen, opt. af Axel Olrik.
17. Evald Tang Kristensen: Jysk Almueliv, tilægsbind III (1901), nr. 1626, 1685, 1658, 1667.
18. Opt. 1926 af Aug. F. Schmidt, medd. af gdr. Kr. P. Tychsen, Skovlund.
19. Sønderjysk Månedsskrift II (1925), 78.
20. Opt. 1924 af G. Lindstrøm, medd. af gdr. Andreas Clausen (70 år), Læk, indtil 1920 Østerby. Kendt dansk mand.
21. Sønderjysk Månedsskrift II (1925), 95.
22. Opt. 1925 af Gustav Lindstrøm.
23. Opt. 1925 af G. Lindstrøm, medd. af Ingeborg Nielsen, enke, 62 år, Vestre, født i Sdr. Løgum.
24. Samme som note 23.
25. Opt. 1927 af M. P. Ejerslev, medd. af G. Büchert, Hornskov (Sønderjysk Månedsskrift V, 1928, 16).
26. Opt. 1926 af G. Lindstrøm, medd. af landmand Chr. Andresen, Kalleshauge, og H. A. Christiansen, Tætvang.
27. Opt. 1926 af Aug. F. Schmidt, medd. af gdr. Kr. P. Tychsen, Skovlund.
28. Sønderjysk Månedsskrift V (1928), 16.
29. Opt. 1926 henholdsvis af Gustav Lindstrøm (efter Sønke Nielsen) og Aug. F. Schmidt (efter Kr. P. Tychsen).
30. Opt. af Gustav Lindstrøm, medd. af Ingeborg Nielsen (vistnok tysksindet), Vestre, født i Sønder Løgum.
31. Jævnfør hermed følgende sagn: På vejen fra Munkvolstrup nord på, hvor en bæk løber under vejen ved en sil (stenkiste), går der ved midnat en mand med hovedet under armen. Opt. 1927 af M. P. Ejerslev, medd. af Georg Büchert, 60 år, Hornskov.
32. Opt. 1925 af G. Lindstrøm, medd. af smed Hans Nicolajsen, Bilskov; også opt. 1927 af M. P. Ejerslev. Sønderjysk Månedsskrift V, 1928, 48.

Inger Marie Plum:

Anetavle for 9 søskende Christiansen fra Flensborg

København 1959, 78 sider + 1 tavle, ill.

Inger Marie Plum, København, har i anledning af sin moders 100 års dag den 5. september udsendt en anetavle for 9 søskende Christiansen fra Flensborg. De ni søskende er med undtagelse af én, der blev født i Frederiksborg i 1849 under forældrenes ophold på Sjælland under oprøret, alle født i Flensborg i årene 1848–1863; men da faderen i 1863 blev amtsforvalter for Assens amtstuedistrikt, og hele familien dermed flyttede til kon-

geriget, fik ingen af de ni søskende eller nogen af deres afkom tilknytning til Sønderjylland.

Anetavlen er, for så vidt det har været muligt, ført tilbage til 7. generation og i tekstsiderne for enkelte grenes vedkommende betydeligt længere, men kun få anerækker har relation til vor landsdel.

Christiansen-slægten hørte i 1800-årene gennem tre slægtled hjemme blandt Flensborgs betydeligste handelshuse. Andreas Christiansen, der var slægtens ældste i Flensborg, stammede fra Ellum ved Løgumkloster og etablerede sig i slutningen af 1700-årene som købmand i byen. Sønnen Christian Andreas Christiansen, som ved faderens død i 1811 overtog, videreførte og udvidede handelshuset, bidrog gennem årene rundhåndet til byens forskønnelse, medens en datter var gift med den kendte købmand og kgl. agent Heinrich Carstensen Jensen. C. A. Christiansens søn Andreas, som var slægtens tredje store navn i Flensborg, var en bror til faderen til anetavlens ni søskende, Johann Caspar Christiansen, som ligeledes var købmand i Flensborg, indtil han i 1863 blev amtsforvalter i Assens.

Slægten hørte til de toneangivende i Flensborg og var gennem alle tre generationer at finde i de dansk-patriotiskes rækker. Christian Andreas Christiansens hustru, Rachel Jeanette Kulenkampff, der stammede fra Celle, blev således efter Treårskrigen tillige med sin datter og svigerdatter af Frederik 7 dekoreret med kongens navnetræk i brillanter i dannebrogordenens bånd, fordi 375 soldater havde fundet pleje i det christiansenske hjem.

De ni søskendes mor hørte til Schumacher-slægten, der stammer fra Westfalen, men har haft stor udbredelse i Sønderjylland og været stærkt knyttet til Haderslev, hvor slægten gennem 150 år fra 1574 til efter 1700 spillede en vigtig rolle og to gange beklædte borgmesterembedet, ligesom man tre gange finder et af dens medlemmer blandt byens rådmænd.

Frk. Plum har ladet foretage undersøgelser i Schumacher-slægtens hjemby, Coesfeld, af dennes historiker, dr. Hans Hüer, som på grundlag af borgerlister og skattelister har konstateret, at familien Schomaker havde sit hjem i Münsterstrasse i bydelen Jakobi-Klucht. Familien var meget anset, og flere af dens medlemmer var rådsherrer. Om slægten i Coesfeld oplyser anetavlen, at Hermann Schomecker får borgerrettigheder i 1387, han har en søn Gert, hvis enke Alike får borgerrettigheder 1441. I 1468 nævnes Alike og Hermann, der må være Gert og Alikes søn, medens den Styne Schomekers, som får borgerrettigheder i 1508, formentlig er Hermanns kone. Hermann nævnes som rådsherre 1530, 31 og 32, men er i 1534 forsvundet fra rådet. I 1539 bebor en Gert huset i Münsterstrasse, han nævnes som rådsherre i årene 1553, 60, 63 og 67.

Forfatteren formoder nu, at denne Gert er en søn af Hermann og Styne Schomekers og bror til Wilhelm Schumacher, der var født i Coesfeld i

1505 og borgmester i Haderslev 1574–83, da han døde og blev begravet den 24. oktober, 78 år gammel, og som var stamfader til Haderslev-slægten. Om denne hypotese er der med hensyn til de pågældendes alder intet at bemærke, og den synes at bekræftes af, at Wilhelm Schumacher, hvis børn vi sikkert ikke kender allesammen, i alt fald har én sønnesøn, som hedder Herman. Der er i øvrigt ikke blandt de kendte navne noget fælles mellem Haderslev-slægten og de nævnte Coesfeld-Schumachere.

Anetavlen afsluttes med en navnefortegnelse over de i værket nævnte probander*) og aner, men hvorfor dog ikke alle anetavlens navne. Det ville ikke have været uoverkommeligt og behøvede ikke at have forøget sidetallet, såfremt navnefortegnelsen var trykt tospaltet, men ville have forøget registerets værdi væsentligt.

Bogen er trykt i et fornemt format og smukt udstyret med syv sider illustrationer med portrætter og bygninger, som har tilhørt slægten, og den bringer som tillæg efterslægtstavler for de fire af de ni søskende, der har afkom. Anetavlen er kun trykt i 250 eksemplarer fortrinsvis til brug for slægten, der har gjort sig fortjent ved at muliggøre dens trykning. Den er en værdifuld forøgelse af vor sparsomme anetavle-litteratur.

Olav Christensen.

Fortegnelse over dagbladsartikler 1959

vedrørende sønderjydske historie m. m.

Følgende forkortelser er anvendt: Dan. = Dannevirke, Højmdal, Dybbøl-Posten, Tønder Amtstidende. F.A. = Flensborg Avis. J.P. = Jyllandsposten. J.T. = Jydske Tidende. S. = Sønderjyden. V. = Vestkysten.

Andersen, Peter K.: Brøns kirke og andre kirker F.A. 16. og 17. 7.

Andersen, Peter K.: Fra Dybbøl kirke Fl.A. 2. 10.

Andersen, Peter K.: Jels Mølle fylder i dag 100 år Dan. 12. 9.

Bram, Eskild: En by skifter ansigt (Vojens) J.T. 8. 11.

Christensen, Olav: Brandkatastrofen i Haderslev 1759 Dan. 23. 7.

Christensen, Olav: Fra Christiansfelds grundlæggelse Dan. 11. 6.

Christensen, Olav: Fra Haderslev statsseminariums oprettelse Dan. 12. 5.

Christensen, Olav: Haderslev bys spare- og lånekasse (1819–59) Dan. 15. og 16. 12.

Christensen, Olav: Haderslev bys ældste bogtrykkeri Dan. 3. 3.

Christensen, Olav: Haderslev efter genforeningen Fl.A. 1. 10.

Christensen, Olav: Polakkerne i Sønderjylland 1658–59 Dan. 8. 7.

E. T. P.: Sillerup mølle fylder 100 år den 1. okt. J.T. 27. 9.

*) Probanden er stamfaderen i en efterslægtstavle og i en anetavle den, hvis forældre opføres på tavlen.

- Friis, Niels*: Kongedage i Slesvig for 100 år siden Fl.A. 30. 6.
- Hunger, Herm.*: Aabenraa i tresserne F.A. 30. 9.
- Kamphóvener, Morten*: Da der flyttedes rundt med Skodborghus J.T. 25. 9.
- Kamphóvener, Morten*: Fra Jellinghøjene til Bommerlund (Hærvejen) J.T. 27. 9.
- Kamphóvener, Morten*: Pastor P. Rhode J.T. 4. 8.
- Kamphóvener, Morten*: Vindmøllen, der blev vartegn, fylder 100 år (Jels) J.T. 1. 3.
- ker*: Laurits Fynbo fik jord i Ringtved (Om slægten Michaelsen, Kastvraa) Dan. 11. 11.
- Kürstein, Poul*: Det var meget værre (Minder fra Flensborg lige inden kapitulationen) J.P. 6. 12.
- Kürstein, Poul*: Oprør eller revolution (1848–50) (særlig om Frederik v. Jess) J.P. 28. 7.
- Lampe, Jens*: Peter Andreassen Fl.A. 7. 2.
- Larsen, L. A.*: Præsteslægten Claudius V. 7. 7.
- Lund, Karl*: Krig og pest over Haderslev amt 1659 Dan. 17.–19. 2.
- Olsen, Ingvar*: Af Sønderborg slots historie Dan. 24. 7.
- Petersen, Jørgen*: Nordslesvigere i Karpaterne under 1. verdenskrig J.T. 27. 9.
- Prøckel, Kasper*: Vinterdage i Tønder Fl.A. 27. 2.
- Schack, Hans*: Feltherre Hans Schack Fl.A. 11. og 18. 4.
- Schmidt, Aug. F.*: Ad sønderjyske veje (Als) Dan. 11. 2.
- Stenz, Chr.*: Den sproglige situation i grænselandet J.P. 17. 9.
- Svensson, Bjørn*: Katastrofen i Haderslev 1759 J.T. 27. 9.
- Svensson, Inger Bjørn*: En samler fylder 85 år (Jes Brink, Barsmark) J.T. 27. 2.
- Søgaard, Helge*: Det tabte lands hist. minder i Slesvig by J.P. 4. 11.
- Telling, Søren*: Da danskerne ville erobre »Landsknægten« (hotel) i Rendsborg J.P. 26. 12.
- Telling, Søren*: De mange »svenskebyer« i Sydslesvig J.P. 1. 11.
- wøl-*: Sillerup mølle har malet korn i 100 år Dan. 29. 7.
- Vi gør opmærksom på, at man på Landsbiblioteket i Aabenraa vil kunne få oplysninger om jubilæumsartikler, interviewer, nekrologer m. m., som dagspressen har bragt.

Gotiske skriftprøver fra sønderjyske arkivalier

En skovfogedansættelse i 1744

(fortsat fra side 72)

Den historiske baggrund: Ved siden af Tyske Kancelli var Rentekammeret hertugdømmernes vigtigste centrale myndighed. Det oprettedes først i 1660 og hed indtil 1679 Skattekammerkollegiet. Til at begynde med lå sager hertugdømmerne vedrørende sammen med kongerigske, men fra 1699 samledes de i Rentekammerets Tyske Sekretariat. Her behandledes indtil 1848

ANNO 1659. Begravet

1. Den 2 Januarij fød Hansen af Jels 48
 Der gammel bleff slagen isid af Polarkrus, den
 sid fand vider ind sin vegen vix til Linned.
2. eodem die folige or vridfryctige Dannequin,
 de Raron dunnord Nissand af Jels, sundit
 alder 53 Aar.
3. Dca 3 Regim Fjiffen Josten Juler af Vriime
 bork, sundt alder 50 Aar.
4. eodem die Anna Nis Matzons Fjistrer af
 Jels fød di Angel iu sin Gistelige Danna,
 quimle, sundit alder 50 Aar.
5. Dca 7 Regim ~~At~~ Jop Sismids af Jels sundit
 alder 60 Aar. erkendit flittigen, or besigt til
 sig or for flittigen.
6. Dca Sexagejima for Nis Sand Bivert af Vriime
 bork, 14 Dage gammel, som Moderen Maron fødte
 Loo isid.
7. Dca Quinquagejima Laß Nis An: Jels, sundt
 68 Aar, or vrig, iu, or vridfryctige Dannequin.
8. Den 16 Februarij Nis Jels Sideland begravelid, sundt
 alder 56 Aar
9. Dominica Inuocavit Jugeborg Matzons
 af Jels. 57 Aar gammel, or vridit Quimle.

finansielle, økonomiske og materielle anliggender, som skulle afgøres ved kgl. resolution.

Fra en blandt flere hundrede protokoller med resolutioner og forestillinger (»Vorstellungen«) stammer den her valgte skriftprøve. Det siger sig selv, at vi her har en betydningsfuld kilde for sønderjysk lokalhistorie, og udmærkede navne- og sagregistre gør det let at overskue dem. Mere om emnet i: Troels Fink og Johan Hvidtfeldt: Vejledning i Studiet af Sønderjyllands Historie (1944), s. 148 ff., i Rigsarkivets maskinskrevne registratur, hvoraf der findes en genpart i Landsarkivet i Åbenrå, og i Übersicht über die Bestände des Schleswig-Holsteinischen Landesarchivs in Schleswig (1953), s. 43 (Abt. 66).

Transskription:

Allerunterthänigstes Pro Memoria / Vermöge Königl[iche]r Allerhöchsten Resolution vom 15ten h. a. / sind die vorhin auf den Vorwerckern im Amt Hadersleben bestellet / gewesene Lade-Vöigte wieder abgegangen, ihnen aber, weil sie / solchergestalt dadurch ausser Brod und Dienst gesetzt, zu einer / anderweitigen zuerst vacant werdenden kleinen Holtz-Voigts-oder / andern Bedienung, auf S[eine]r Königl[ichen] May[es]t[ät]t Allergnädigsten Befehl á / Camera Hofnung gegeben worden. Da nun, laut Allerhöchster Reso/lution vom 19ten Septbr. 1744. der Holtz-Voigt zu Hammelef, gedachten / Amts, Severin Petersen, begangenen malversationen halber, ab officio / removiret, mithin dessen Holtz-Voigts-Bedienung dadurch erlediget / worden: Und dann der mit abgegangene Lade-Voigt auf dem / Haderslebischen Vorwerck, Hans Hansen, umb solchen Dienst in ange/schlossenem Memorial allerunterthänigst suppliciret: So beruhet lediglich / auf Allergnädigste Resolution: Ob dieser Hans Hansen, in Ansehung / der ihm ertheilten Versicherung zu seiner künftigen baldigen Beförderung, / in seiner Bitte Allermildest erhöret und ihm der erledigte Holtz-Voigts-Dienst zu Hammelef, bey welchem weder frey Wohnung, / [etc.]

Henoisninger: RA. Rtk. tyske sekr. Vorstellungen 1744 II, nr. 424.

h. a. er forkortelse for hoc anno, »i dette år«. Vorwerck er ladegård; á Camera: til [Rente]kammeret; malversationen: uoverensstemmelse.

Den hidtidige ladefoged Hans Hansen fra Haderslev ladegård har søgt skovfogedstillingen i Hammelev, der var blevet ledig ved Severin Petersens besvigelser. Rentekammerets embedsmænd forelægger nu sagen i tilslutning til Hans Hansens memorial for kongen, som skal træffe beslutning (resolvere), om han skal have stillingen. Kongens resolution findes gerne som marginalnote til den forelagte sag.

For indsendte transskriptioner har Erik Schrøder, Varnæs, og Svend Erik Jensen, Svenstrup på Als, modtaget bogpræmier.

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

Eksamensret til Mellemskole-,
Real- og Studentereksamen.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

Paul Thomsen

Krusaa

*Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekviperung*

**TÅBUKO
til bords...**

**Brede Sogns
Spare- og Lånekasse**

Bredebro . Telefon 41341

Stiftet den 1. maj 1875

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

KØBENHAVN F.

**Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole**

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. Kjærby A-S
Højer

Graasten Bank ^{A/S}

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-1

GRAASTEN

^{1/2} Sønderjyds Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdals

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM 1/5 • VOJENS

**Støt
de
sønderjyske
indsamlinger**